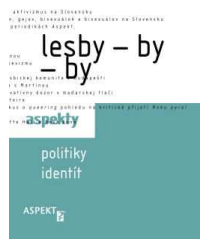


Lenka Krištofová

Kedy lesby nedávajú „bye-bye“



Cviková, J. – Juránová, J. /ed./: *Lesby-by-by. Aspekty politiky identít*. Aspekt, Bratislava 2004.

Len nedávno sa v nultom priestore A4 v Bratislave konal vôbec prvý LesBický festival. Tento trojdňový „pride“ lesbickej a bisexuálnej kultúry zorganizovalo občianske združenie Altera a reportáž z neho nám priniesla Česká televízia. Festival pôsobil komornejším dojmom, no čaro prvého ročníka s trochu undergroundovou atmosférou a citelným nadšením bolo neopísateľné.

Ja som prežívala festival ako dúhovú oslavu nabitú skvelým programom a nepochybujem o tom, že všetky a všetci, ktoré a ktorí tam prišli, odchádzali intelektuálne, umelecky, feministicky, aktivisticky či inak inšpiračne naladené a naladení. Veď počas troch dní si bolo možné vybrať z performancií, prednášok, výstav, panelových diskusií, filmov, stretnúť sa s rôznymi známymi, neznámymi, domácimi, „nedomácimi“, odniesť si niečo v hlave, prípadne leták či časopis v rukách. Mnohí a mnohé sme sa potešili najmä prírastku k slovenskej lesbickej knižnici – knihe, ktorú nám prišli na festival predstaviť Gertrude Stein a Alice B. Toklas (Ľuba Kobová a Jana Cviková z Aspektu). Takmer 450-stranová publikácia plná zaujímavých textov, ktorá vyšla v spolupráci Aspektu s Alterou, rozhodne nepatrí medzi ľahké čítanie na pár večerov, no určite sa významným spôsobom zaradí medzi nemnohé slovenské publikácie s touto tematikou a ocenia ju nielen tie a tí, ktoré a ktorí sa zaujímajú o polemiky o rode, pohlaví, identite či lesbickosti.

Ešte skôr, než sa prejdem touto antológiou, nesmiem zabudnúť povedať, že kniha sa volá „Lesby-by-by“ a že v úvodníku Hanny Hacker si okrem iného môžeme prečítať aj to, prečo sa kniha volá práve takto. Hoci sa objavili aj domnienky, že názov sa vyslovuje anglicky ako „bai“ (z čoho môže pri prepise vzniknúť aj „bye“), lesbám sa touto knihou „bye-bye“ nedáva a rozhodne ňou nedávajú žiadne bye-bye ani ony...

(Ne)existujúce lesby?

Zeleno-biela knižka, ktorá je na vnútornej strane obálky potlačená slovenskou variáciou na „neformálny“ koncept 2282 výtvarníčok Sabiny Baumann a Christiny Della Giustina (slangovými výrazmi pre ľudí, ktorí vybočujú z normatívneho správania), ako aj jeho anglický originál, ktorý je roztrúsený po knihe, naznačujú istý trend a myšlienkovú atmosféru, ktorá sa tiahne mnohými textami zahrnutými v antológii. Je ňou atmosféra pochybnosti smerujúcej k dualistickým kategóriám a príklonu k multiidentickosti, experimentu, hre, slobode a voľbe sexuálnej identity. Kategória lesbickosti to s textami v tejto knihe, ich myšlienkami a otázkami, ktoré nastoľujú, rozhodne nebude mať ľahké. Veď koľkokrát a v koľkých obmenách sa len v tejto antológii objavila otázka: „Čo je to lesba?“ Pre tie a tých, ktoré a ktorí majú chuť pustiť sa do úvah o identite, čo-to si prečítať o queer teórii, butch a femme, a majú odvahu zbaviť sa na chvíľu stereotypov o lesbickosti, sexualite či butchovskosti, ktoré často fungujú aj v komunite, bude antológia, a najmä jej posledná časť venovaná teóriám napríklad

Monique Wittig, Judith Butler, Sandry Harding, Annamarie Jagose, Joan Nestle či Gayle Rubin, pohladením po duši. A to aj vtedy, keď sa už dopredu dá vytušiť, že odpovedí na otázku je mnoho a z mnohých z nich nebude vôbec jasné, či existuje nejaké kritérium, podľa ktorého sa dá odlíšiť, koľkože je nás to percent, koľko je *teplých, našich, divných...* Ale veď o to vlastne ide - o prekročenie tradičného vnímania sexuálnej orientácie, o to, že lesbizmus je viac ako len byť n-a-ba-by a že rozkolísanú, pohyblivú „identitu“ vôbec nemusíme zakotviť (len v tejto kategórii).

Dat' svojmu ja nový význam...

„Nechcem si vypestovať závislosť od identity. Nechcem byť závislá od návalu eufórie z toho, že sa mi na malý moment podarí zachytiť základné charakteristiky ponúkajúce zdanlivo konečnú definíciu vlastného ja, podstaty útlaku a osobnej hodnoty, no ktorý vyprchá s ďalším novým odhalením.“ (Clausen, in: Annamarie Jagose)

„V prvom rade by malo byť jasné, že lesbizmus, ako aj mužská homosexualita, je kategória správania sa, ktorá je možná iba v sexistickej spoločnosti charakterizovanej prísnyimi pohlavnými rolami a dominujúcou mužskou nadradenosťou. ... Homosexualita je vedľajší produkt osobitného spôsobu určovania rolí (alebo schválených vzorov správania) na základe pohlavia, preto je to vlastne neautentická kategória, ktorá nie je v súlade s realitou.“ (Radikálne lesby)

Tak napríklad feministická epistemologička a teoretička vedy *Sandra Harding* nám vo svojej štúdii *Myslenie z perspektívy života lesieb* ponúka „rozšírené“ chápanie lesbizmu. Ústrednou otázkou jej štúdie je, či by nemalo existovať osobitne rozlíšené lesbické epistemologické stanovisko a ak áno, čím môže prispieť k prírodným a sociálnym vedám (prezradím len to, že podľa *Harding* lesbická perspektíva z mnohých dôvodov zvyšuje objektivitu výskumu a že epistemológia tohto stanoviska umožňuje vidieť veci, ktoré by sme inak nevideli). Aj *Harding* kladie obligátnu otázku, čo je lesba: „Budem za lesby pokladať tie ženy, ktoré si pre seba prisvojili tento termín.“ Zahŕňa takáto odpoveď primálo, alebo priveľa žien? Hoci je prínosné, že takáto odpoveď umožňuje lesbám autonómiu, problémom by sa mohol stať predpoklad, že „lesbický“ pohľad nemusí byť generovaný iba lesbami - „každý, kto vie dostatočne veľa o lesbickom živote, by mal byť schopný myslieť z jeho perspektívy“. Čo by sa stalo, keby si niekto, kto vie dostatočne veľa o lesbickom živote, no nie je schopný myslieť z jeho perspektívy, tento termín privlastnil a navyše by sa pokúšal „byť hlasom“ lesieb? Samozrejme, ani zúžená definícia lesbizmu (lesba ako biologická žena, ktorá nespáva s mužmi a prijíma označenie lesba) nie je vyhovujúca. Dôsledkom redukujúceho uvažovania je vznikanie skupín nespokojných, ktorým takáto definícia a unifikácia nevyhovuje. Ak feminizmus podkopával myslenie, ktoré pracovalo s pojmom univerzálneho človeka, ak to bolo neskôr (aj) lesbické hnutie, ktoré spochybnilo ideu univerzálnej ženy, bolo to queer hnutie, ktoré poukázalo na obmedzenia kategórie lesbickosti a vzoprelo sa *zdanlivo samozrejmemu* konceptu „muž“-„žena“. Teória queer de/kon/štruuje tento vžitý *poriadok dvoch pohlaví* a prekonáva ten typ lesbického myslenia, ktorý stavia na mýte ženy (pohlavia). Nezriedka sa zvykne o *Monique Wittig* hovoriť ako o lesbickej feministke, ktorá už dávno pred queer anticipovala jeho idey – „...na to, aby sa objavili individuálne subjekty, musia byť najskôr odstránené kategórie pohlavia“. (Veľavravná je zmienka o tom, ako Wittig vo Vassar College na otázku, či má vagínu, odpovedala, že ju nemá.) V antológii sú okrem štúdie Wittig (Nerodíme sa ako ženy) zahrnuté aj ďalšie dnes už klasické texty, ktoré poskytujú (zväčša konštruktivistické) odpovede na problémy identity, jej koherencie a continuity, bisexuality, pluralizácie rodových orientácií v lesbickej komunite, maskulínneho lesbizmu, variácií maskulinizmu a pod. Za všetky spomeniem napr. *Annamarie Jagose* s úvahou o limitoch identity, o emancipačnom a etnickom modeli sexuality, *Joan Nestle*, ktorá prehodnocuje často prevládajúce stereotypné presvedčenia o butch-femme, *Gayle Rubin* píšucu o butchovských lesbách, transsexuáloch, množstve

spôsobov maskulinity a rodov, či *Esther Newton*, ktorá tiež rozohráva tému maskulínneho lesbizmu, venuje sa Radclyffe Hall, Nerozsvietenej lampe, Stephenovi Gordonovi zo Studne osamotenía a na pozadí asexuálneho modelu romantického priateľstva vysvetľuje objavenie sa maskulínneho lesbizmu ako potreby radikálne sa redefinovať.

No a napokon, mnohé a mnohí by si knihu venovanú lesbickosti nevedeli predstaviť, ak by v nej chýbala *Judith Butler*. V antológii je teda zahrnutá aj časť z jej knihy *Trampoty s rodom*, ktorá v preklade Jany Juráňovej vyšla v edícii *Aspektu* a stala sa asi najväčšou feministickou knižnou udalosťou v roku 2003. Práve úryvok z prvej kapitoly nám umožňuje nahliadnuť do autorkinho myslenia i do kritickej reflexie feministickej tradície.

V antológii môžeme podniknúť aj malý historický exkurz a prečítať si napríklad spomienku *Susan Brownmiller* na revolučné udalosti z roku 1970, keď skupina *Lavender Menace* (Levanduľová hrozba) narušila ženský kongres a otvorila diskusiu o probléme diskriminácie lesbiiek v ženskom hnutí. Menasáčky sa neskôr premenovali na *Radikálne lesbiy* a ich deklaráciu z roku 1972 pod názvom *Žena vzťahujúca sa k žene* máme v antológii k dispozícii tiež. Tieto základné texty sú silne emočne nasýtené atmosférou „revolučných“ rokov a pri ich čítaní sa možno nevyhneme istému pocitu nostalgie za razanciou, s akou boli lesbiy schopné vystúpiť (najmä ak máme niekedy pocit, že je stále veľa „Friedanových“, ktoré v ženskom hnutí pokladajú lesbiy za „levanduľovú hrozbu“). Zdá sa, že vyše tridsať rokov staré texty k nám stále prehovárajú a majú čo povedať i k výsostne aktuálnym otázkam.

Na záver: Lesbické „reálie“, fikcia a autenticita

„História žien sa často prirovnáva k lúšteniu poznámok na okraji, no odhaliť históriu lesbizmu je ešte ťažšie. Je napísaná na okraji okraja, musí sa čítať medzi riadkami.“ (Anna Gruszcyńska)

V publikácii „Lesby-by-by“ je zastúpené množstvo pohľadov, zaoberá sa mnohými navzájom súvisiacimi aspektmi lesbizmu - mediálnou seba/reprezentáciou lesbizmu, paradoxmi politiky práv, lesbickou estetikou, či lesbickým mýtom krásy, univerzalizovaním heterosexuálnej identity, queerness, históriou lesbiiek, lesbicko-feministickými vzťahmi, radikálnosťou a homofóbiou vo feminizme. Toto všetko (a nielen to) sú problémy, ktoré sa prelínajú celou antológiou, a dá sa povedať, že ide o témy, ktoré slovenskú komunitu kv/á/íria, stále nanovo sa vyjasňujú a zneisťujú, a o ktorých sa koniec koncov vedú nekonečné diskusie a spory. Kto by si myslel, že táto kniha je venovaná iba teóriám „odtrhnutým od života“ (že teórie nie sú „od života odtrhnuté“, ho presvedčat' nebudem), a tomu, kto je pre túto chvíľu unavený diskusiou o systéme pohlavia a rodu, spomeniem už iba v krátkosti časť knihy, ktorá je venovaná literatúre a akýmsi „reáliám“ slovenských a zahraničných lesbiiek.

Tu si môžeme prečítať napríklad úryvok *Modrofúzov mobil* od *Katrin Kremmler* (mali sme možnosť stretnúť ju aj na festivale, kde prezentovala svoje filmy), autobiografický príbeh *Audre Lorde*, lesbicky-„erbenovskú“ poému *Svatavy Antošovej* s názvom *Vlčí slina*, úryvok novely *Lidije Zinovievny-Annibal: 33 oháv* (z roku 1907) alebo esej *Pat Califie - Závist' dilda a iné falické fantázie*. Pat Califia sa v jednom interview popri charakterizáciách ako lesba, feministka, poetka, rozprávačka príbehov, spoločenská kritička definovala aj ako pornografka a sadomasochistka, a tak neprekvapí, že tento článok je okrem iného aj jemne pornografickým rozprávaním o S/M a homosexuálnom sexe. O poviedke lesbickej ikony *Gertrude Stein - Slečna Furrová a slečna Skeenová* – môžem len celkom „steinovsky“ povedať, že je to veselý text, veselý, nie veľmi veselý, len veselý, tak normálne veselý... nie veselší a veselší, len veselý... veľmi normálne veselý a ešte všeličo iné.

Zámerom zostavovateľiek bolo okrem iného dať hlas aj „lokálnym záujmom“. Tým, že boli do antológie zaradené texty, ktoré nám približujú situáciu na Ukrajine, v NDR, Poľsku, Maďarsku, a zároveň sa tu nachádzajú aj texty, ktoré vykresľujú situáciu na Slovensku, umožnili čitateľom a čitateľkám poskladať si mozaiku situácie a problémov lesbiiek, ktoré, zdá sa, idú naprieč spomínanými krajinami. Zo slovenských textov (Anna Daučíková a Eva

Adámková, Paula Jójárt a Marianna Šípošová, Viera Wallace-Lorencová) si môžeme zostaviť obraz situácie slovenských lesbiiek na základe správy o diskriminácii LGBT na Slovensku (pomenúva konkrétnymi číslami napr. diskrimináciu na základe sexuálnej orientácie, násillie a obťažovanie, diskrimináciu v zamestnaní, armáde, sfére služieb, v cirkvi, v rodine a pod.), či histórie LGBT časopisov na Slovensku (L-listy, Séparé, Atribút, Q archív, Aspekt a najnovšie Alterácka A4) a analýzy mediálnej seba/reprezentácie sexuálnej inakosti (konštrukcia negatívnych obrazov v mienkotvorných médiách). Dočítame sa o Iniciatíve Inakosť, o aktivizme na Slovensku, o neslávne známej zmluve SR so Svätou stolicou, o Zákone o životnom partnerstve osôb rovnakého pohlavia a Zákone o rovnakom zaobchádzaní. Na oplátku sa od *Andrey Bettels* dozvieme, ako sa žilo lesbám v NDR, o ich „politike spojenectva“ za účelom vytvorenia opozície a o fázach lesbickej organizovanosti a založení nezávislej pracovnej skupiny. Aké je byť Poľkou, lesbou a neviditeľnou, čosi o lesbickej poľskej literatúre, o nevyhnutnosti identifikovať sa ako „lesbická“, o organizovaní a pasivite lesbiiek v Poľsku si prečítame v príspevku *Anny Gruszczyńskiej*. Napriek tomu, že viaceré aktivistky na Slovensku lesbizmus tematizujú, bolo by možné pýtať sa, do akej miery sa situácia v Poľsku nepodobá tej našej (ako hovorí Gruszczyńska, „veľa organizácií LGBT hnutie úzko spolupracuje so ženskými organizáciami, no ich aktivistky sa dištancujú od oficiálnych vyhlásení k lesbickej otázke a sústreďujú sa na „bezpečnejšie“ otázky, ktoré sa týkajú všetkých žien“). *Natalija Nagorna* približuje situáciu lesbiiek na Ukrajine, ako aj historický kontext súčasného vnímania lesbizmu. Venuje sa otázke funkcie komunity, ktorá je celkom odlišná od tej u nás. Komunita svoje členky chráni a poskytuje im pocit bezpečia, no miera politického aktivizmu je na Ukrajine malá. Hoci sú lesbiie percipované negatívne (médiá posilňujú vžitú stereotypy, existuje obraz lesbiie ako psychicky narušenej, zločineckej, nemravnej, a negatívne sú tiež skúsenosti s postojom policajtov, gynekológov, vzdelávacích inštitúcií a i.), alebo sú „neviditeľné“, Nagorna upozorňuje aj na pozitívne trendy, ktoré možno v súčasnosti badať. Zatiaľ čo na Ukrajine je komunita dosiaľ uzavretá a neexistuje ani „lesbický štýl“, a teda len ťažko je možné identifikovať inú lesbiu, *Rita Béres-Deák* nás uvedie do vnímania lesbickej symboliky v komunite v Budapešti, kde sú lesbické symboly (predovšetkým labrys) pomerne obľúbené. Pri čítaní Béres-Deák som si musela spomenúť na to, ako sa nedávno v bratislavských obchodoch vynorili dúhové artefakty a netrvalo dlho a vďaka nevedomosti „širšej verejnosti“ sa usmievala snáď celá komunita. Dúha symbolizujúca boj za práva lesbiiek a gejev zaplnila ulice, nič netušiaci ľudia mali na sebe dúhové opasky, dúhové prstene či dúhové ponožky. Je ťažké vypátrať, prečo sa tak stalo, no to, že sa dúha stala módnym hitom, ukazuje na subverzívnu silu homosexuálnych symbolov. Tie a tí, ktoré a ktorí vedeli, že ide o „ich“ symbol, to vnímali ako istý „pride“, ktorý subverzívnym spôsobom ničí inak pomerne nehybnú deliacu čiaru medzi heterosexuálmi a homosexuálmi. Dúha je symbol, ktorý vyjadruje pestrosť... a dúhová je aj táto kniha - je plná najrôznejších pohľadov, dúhových textov od pestrofarebných duší, preto si v nej každá a každý nájde to svoje. Ja som sa pri jej čítaní bavila a vzdelávala.

Napísané pre *ASPEKTin - feministický webzin*. ISSN 1225-8982. Uverejnené 16. decembra 2004. Dostupné na

http://www.aspekt.sk/aspekt_in.php?content=clanok&rubrika=1&IDclanok=38.